

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Istorie

Relațiile politico-diplomatice româno-sovietice, 1965-1970

TEZĂ DE DOCTORAT

- Rezumat -

Îndrumător:

Prof.univ.dr. Lucian Leuștean

Doctorandă:

Lucica Zavalîșca (căs. Iorga)

Iași, 2023

Cuprins:

Listă de acronime și abrevieri.....	4-5.
Introducere.....	6-15.
I. Partidul Comunist Român și Mișcarea Comunistă și Muncitorească Internațională (1964-1969).....	16-86.
1. Impactul poziției P.M.R./P.C.R. față de Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești asupra relațiilor româno-sovietice.....	16-28.
2. Întâlnirea consultativă a partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova din 1-5 martie 1965.....	28-37.
3. Consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești de la Karlovy-Vary din 24-26 aprilie 1967.....	37-46.
4. Reuniunea pregătitoare a Consfătuirii internaționale a partidelor comuniste și muncitorești de la Budapesta din februarie-martie 1968.....	46-66.
5. Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova din 5-17 iunie 1969.....	66-86.
II. Stabilirea relații diplomatice dintre R.S.R. și R.F.G. (31 ianuarie 1967).....	87-115.
III. Relațiile româno-sovietice în contextul <i>Războiului de șase zile</i>.....	116-164.
IV. Tratatul de neproliferare a armelor nucleare – o nouă dispută româno-sovietică la nivel internațional.....	165-204.
V. Deteriorarea relațiilor româno-sovietice în contextul <i>Primăverii de la Praga</i>.....	205-239.
1. 21 august 1968 – de la extaz politic la acțiuni pragmatice în vederea normalizării relațiilor româno-sovietice.....	239-275.
VI. Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre R.S.R. și U.R.S.S. – un nou început?.....	276-302.
Concluzii.....	303-306.
Bibliografie.....	307-318.

Războiului Rece a cunoscut de-a lungul anilor mai multe crize internaționale care au avut repercusiuni atât asupra relațiilor dintre cele două blocuri formate după cel de-al doilea Război Mondial, cât și asupra relațiilor dintre statele-membre din fiecare bloc în parte. Cât de straniu ar părea, dar blocul socialist, la prima vedere o formațiune cu unitate de monolit a fost, la rândul său, măcinat de disensiuni interne, de «familie». Politica externă a României comuniste în această perioadă, chiar dacă nu a atentat la esența socialismului așa cum procedaseră cehoslovacii în 1968, a fascinat Occidentul prin manifestările ei spectaculoase.

Încordarea din relațiile româno-sovietice de la începutul anilor șazeci ai secolului trecut părea că a luat sfârșit odată cu înlăturarea lui N. S. Hrușciov de la conducerea P.C.U.S. în noiembrie 1964 și moartea lui Gheorghe Gheorgiu-Dej în martie 1965. Noua conducere de la București dădea semnale clare că dorește să pună bazele unui nou început în relațiile dintre cele două state, intenție care, de altfel, era reciprocă. Realitatea de care s-au ciocnit sovieticii în septembrie 1965, în timpul vizitei oficiale la Moscova a delegației române conduse de Nicolae Ceaușescu, secretarul-general al P.C.R., a fost de natură să demonstreze conducerii P.C.U.S. că disensiunile dintre ei și români erau mult mai profunde decât neînțelegerile privitoare la cooperarea economică în cadrul C.A.E.R. și/sau insultele lui N.S. Hrușciov.

Evenimentele care au urmat au întărit această convingere, iar faptul că noua conducere a P.C.R. a continuat să implementeze linia de edificare a politicii interne și externe instituită în aprilie 1964 însemna, în principiu, continuarea manifestării divergențelor dintre cele două state. În contextul evenimentelor ce au avut loc după întâlnirea din septembrie 1965 de la Moscova, conducerea de la București a continuat să se distingă într-un mod sau altul de poziția adoptată de U.R.S.S. și alte state socialiste.

În parcursul său către o politică externă independentă, partea română a recurs la politica pașilor mărunți. Mai întâi, românii și-au exprimat punctul de vedere distinct în privința divergențelor din mișcarea comunistă și muncitorească internațională, adică în cadrul de «familie», apoi la nivel european, prin stabilirea relațiilor diplomatice cu R.F.G. în ianuarie 1967, după care a urmat nivelul regional, adică *Războiul de șase zile* din iunie 1967, și într-un final, cel internațional personificat prin tratatul de neproliferare. În 1968, românii au fost puși în situația să se exprime în privința unui nou conflict de «familie», provocat de înăbușirea pe cale armată a *Primăverii de la Praga*.

Subiectul lucrării de față înglobează cele mai importante acțiuni de politică externă întreprinse de noua conducere de la București între anii 1965 și 1970. Bineînțeles, la baza acestora a stat *Declarația din aprilie 1964*, de aceea în analiza lor am pornit de la importanța moștenirii

politice lăuate de către Gheorghe Gheorghiu-Dej. În trasarea limitei cronologice am avut în vedere venirea lui Nicolae Ceaușescu în fruntea P.M.R./P.C.R. în 1965 și semnarea tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală româno-sovietic din 7 iulie 1970. Venirea lui Ceaușescu în fruntea partidului în 1965 a deschis o nouă pagină în istoria românilor. În același timp și sovieticii aveau un lider nou care fusese ales în toamna anului 1964. Aceste evenimente sunt motivele de bază pentru care am ales drept limită inferioară anul 1965. În ce privește limita superioară, anul 1970, atunci menționăm că semnarea tratatului bilateral româno-sovietic a avut, cel puțin, la nivel declarativ, menirea de a pune capăt disensiunilor apărute de-a lungul acestor ani. Intenția noastră a fost să stabilim dacă acest deziderat a fost atins.

Selectând cele mai importante acțiuni de politică externă întreprinse de conducerea română în acest răstimp, ne-am propus să analizăm modul în care ele s-au răsfrânt asupra relațiilor bilaterale româno-sovietice și să identificăm în ce măsură divergențele iscate au influențat semnarea unui acord bilateral dintre cele două țări. Demersul întreprins de noi a demonstrat că negocierea noului tratat de prietenie a înglobat în miniatură toate disensiunile apărute în această perioadă. Partea sovietică a sperat că, prin intermediul acestui document, va impune conducerii române să accepte toate tezele Moscovei referitoare la modul în care trebuia să funcționeze blocul socialist, pe care românii le respingeau consecvent.

Pe lângă introducere, istoriografia problemei, concluzii și bibliografie, lucrarea cuprinde șase capitole în care vor fi analizate problemele majore ce au conturat agenda relațiilor bilaterale. Având în vedere că am avut acces la numeroase dosare păstrate în arhiva fostului C.C. al P.C.U.S., precum și la cele din cadrul Arhivelor Naționale ale României și din cadrul Arhivei Ministerului Afacerilor Externe ale României, ne-am propus să coroborăm sursele istorice disponibile la această etapă. Scopul nostru nu a fost simpla înșiruire de evenimente și întâlniri la care s-au abordat subiectele ce prezintă interes pentru lucrarea noastră, ci analiza critică a surselor în vederea elucidării mesajului din spatele declarațiilor și acțiunilor întreprinse de cele două părți. În opinia noastră, lucrarea dată se poate încadra în curentul revizionist, cu anumite elemente postrevizioniste, deoarece am încercat să demontăm prin argumente, bazate în cea mai mare parte pe documente, multe dintre concluziile deja încetățenite în istoriografia românească și străină.

Primul capitol se referă la poziția adoptată de conducerea de la București față de disensiunile din mișcarea comunistă și muncitorească internațională. Atenția noastră a fost concentrată pe drumul parcurs de partidele comuniste și muncitorești din martie 1965 până în iunie 1969, când a avut loc Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești și acțiunile întreprinse de partea română în acest context. Analiza acestei problematice a relevat faptul că partea română nu se mai mulțumea cu rolul unui simplu partid de guvernare care

participa la întrunirile organizate de sovietici sau de interpuși. Românii voiau să devină o voce distinctă, să demonstreze prin exemplul propriu că tezele lui Marx, Engels și Lenin puteau fi aplicate oriunde în lume dacă erau adaptate la condițiile locale.

Chinezii erau și ei un exemplu elocvent în acest sens. Conflictul acestora cu sovieticii le-au dat mână liberă românilor să se concentreze pe interesele lor naționale și să elaboreze un program care să permită atingerea obiectivului de dezvoltare a statului român, ceea ce ar fi dus în ultimă instanță la asigurarea independenței față de sovietici în toate sferele vieții. Problemele din mișcarea comunistă au reprezentat o șansă istorică pe care românii au fructificat-o din plin.

Partea română însă nu visa numai la universalitate în cadrul mișcării comuniste, ci și la recunoașterea rolului său la nivel european, regional și internațional. Astfel, următoarele trei capitole reflectă pașii întreprinși pentru atingerea acestui deziderat. Este vorba despre stabilirea relațiilor diplomatice cu R.F.G. în ianuarie 1967, refuzul de a condamna Israelul în timpul *Războiul de șase zile* din iunie 1967 și înaintarea unor amendamente la tratatul de neproliferare semnat în 1968. Chiar dacă aceste probleme reprezintă nivele diferite, de la european la cel internațional, caracteristica de bază care le unește este contestarea rolului de hegemon al U.R.S.S., al dreptului sovieticilor de a spune ce e bine și ce e rău, a intenției Moscovei de a subordona viața internațională intereselor sale. Dorința de a deveni actor cu drepturi depline în viața internațională era unul dintre pilonii acestei politici, însă factorul care o propulsa a fost, totuși, intenția de a accelera ritmul de dezvoltare al statului român pentru a asigura independență totală față de Moscova.

La fel ca în primul capitol, și în următoarele trei am urmărit, întâi de toate, să înțelegem, pe de-o parte, de ce conducerea română adopta de fiecare dată o poziție distinctă, care era motivația ei și, pe de altă parte, să analizăm și interesele părții sovietice care explicau modul în care se raportau la acțiunile întreprinse de partea română. Totodată, am punctat și aspectul duplicitar al politicii externe românești care se manifesta pregnant în unele cazuri și care poate fi explicat, în mare măsură, prin necesitatea de a riposta acțiunilor și intereselor sovieticilor în R.S.R..

În ceea ce privește cel de-al cincilea capitol, dedicat evenimentelor din Cehoslovacia din primăvara-vara anului 1968, ne-am propus să contextualizăm intervenția militară din 21 august 1968 prin elucidarea perioadei anterioare acestui act ca să putem observa cum s-a conturat poziția distinctă a românilor, ce măsuri a întreprins Bucureștiul pe plan intern și extern. Am încercat să răspundem la următoarele întrebări: de ce partea română sprijinea democratizarea din Cehoslovacia?; de ce românii nu au fost invitați să participe la întâlnirile care au pregătit intervenția?; a existat un pericol real de intervenție militară în România?; de ce conducerea

română a criticat vehement intervenția militară însă și-a reafirmat angajamentele față de Tratatul de la Varșovia membrii căruia intervenise militar în Cehoslovacia?; de ce partea română a depus eforturi pentru a îmbunătăți relațiile cu sovieticii după condamnarea acestora?

În ultimul capitol, rezervat tratatului de prietenie româno-sovietic, se regăsesc elemente din restul capitolelor, deoarece, așa cum am menționat mai devreme, Moscova a avut intenția să obțină cu ajutorul lui ceea ce nu reușise prin presiuni de diferite feluri, în special economice asupra conducerii române. Analiza acestei probleme a scos la iveală faptul că, în realitate, sovieticii au fost marii perdanți în acest demers, iar partea română a reușit să-și păstreze dreptul suveran de a lua decizii în materie de politică externă fără a cere acordul sovieticilor.

Credem că meritul nostru este de a fi introdus în circuitul istoric o multitudine de noi documente provenite din arhivele sovietice în mare parte necunoscute, sau absolut necunoscute publicului român. Totuși acest demers ar fi fost incomplet fără reinterpretarea surselor românești extrem de bine cunoscute cercetătorilor din acest spațiu. În această ordine de idei accentuăm faptul că am problematizat multe dintre aspectele problemelor cercetate. Am înaintat multe ipoteze care tind să prezinte perspectiva noastră asupra unor chestiuni contradictorii. Indubitabil, subiectivismul este prezent și în această lucrare, cu toate că am făcut tot posibilul să abordăm cât mai obiectiv problemele analizate. Atuul nostru major este lipsa unui atașament de orice natură față de comunismul din ambele țări, ceea ce ne-a oferit un spațiu de manevră mai mult decât generos.

Într-adevăr, lucrarea de față își propune să aducă un suflu nou în cercetarea relațiilor româno-sovietice într-o perioadă extrem de importantă pentru definitivarea politicii de independență față de Moscova. Totuși, având în vedere că o parte dintre documentele sovietice referitoare la problemele abordate de noi sunt încă secretizate, accentuăm faptul că acest material poate și trebuie să devină, la rândul său, subiect de cercetare în vederea completării lui cu alte surse documentare care fie vor confirma sau, dimpotrivă, vor infirma concluziile la care am ajuns noi la această etapă.

Demersul nostru de cercetare a demonstrat cât este de important să coroborăm sursele, mai ales dacă analizăm evoluția relațiilor bilaterale dintre două state. Pe lângă faptul că documentele din arhiva fostului C.C. al P.C.U.S. au completat informațiile pe care publicul român le cunoștea deja, a conturat și perspective diferite asupra multor dintre evenimentele care au marcat relațiile româno-sovietice între anii 1965 și 1970. Totodată, și sursele istorice care se păstrează la București

rămân a fi mai mult decât generoase dacă sunt abordate într-o manieră critică și, fiind, contextualizate, coroborate cu cele sovietice, relevă noi și noi idei.

Multe dintre concluziile la care au ajuns istoricii români, bazându-se doar pe documente românești sunt discutabile și, în unele cazuri, chiar eronate. Bineînțeles, noi nu punem la îndoială buna credință a acestora, totuși accentuăm necesitatea de fi extrem de prudenți când emitem concluzii pornind de la surse provenite doar de la una dintre părțile implicate. Și în cazul nostru, anumite aspecte ale relațiilor bilaterale au fost analizate având la bază documentele sovietice. Din acest considerent, admitem că pe viitor pot apărea surse istorice care vor completa sau, dimpotrivă, vor contrazice concluziile la care am ajuns noi la această etapă. Acesta este un proces firesc și necesar în istorie.

Alegerea perioadei cuprinsă între anii 1965 și 1970 s-a dovedit o decizie inspirată, deoarece în acești ani ai primului cincinal politic de la venirea lui Ceaușescu în fruntea P.C.R. s-au cristalizat și manifestat din plin toate aspectele politicii externe independente, ale cărei baze au fost puse în aprilie 1964. Treptat, românii au devenit o voce distinctă în cadrul mișcării comuniste și muncitorești, în blocul socialist, apoi în cadrul european, regional și internațional.

Disensiunile sovieto-chineze au oferit Bucureștiului oportunitatea istorică de a demara procesul de îndepărtare de Moscova care, fiind prea absorbită de divergențele sale cu Beijingul, nu a reacționat într-o manieră radicală la poziția adoptată de români. În opinia noastră, românii nu au adoptat niciodată o poziție cu adevărat neutră față de acest conflict. Însăși *Declarația din aprilie* confirmă acest fapt prin maniera în care a prezentat situația creată. Conducerea română a admirat caracterul spectaculos al politicii independente a chinezilor, preluând anumite elemente care se pliau pe necesitățile statului român. Chiar din acest moment a început să se manifeste din ce în ce mai pregnant tendința părții române spre edificarea propriei perspective asupra evenimentelor vieții internaționale.

Într-adevăr, la nivel declarativ, în documentele oficiale, noua conducere română rămânea fidelă principiilor enunțate în 1964. În practică, însă, lucrurile au stat nițel diferit. De fiecare dată când interesele naționale, de partid, dar și de prestigiu personal al lui Ceaușescu cereau anumite modificări, corectări ale poziției principiale, ele erau introduse. Așa s-a întâmplat și în cazul cu organizarea și desfășurarea Consfătuirii Internaționale a partidelor comuniste și muncitorești, care urma să consfințească, fie și la nivel simbolic, schisma existentă în lagărul comunist. Respectând litera legii, normal ar fi fost ca românii să nu participe la această consfătuire din moment ce principala condiție pentru desfășurarea întrunii respective, înaintată de către ei în 1964, nu fusese aplicată. Ne referim la participarea la Consfătuire atât a P.C.U.S., cât și a P.C. Chinez.

Dorința de deveni jucător cu drepturi egale în cadrul mișcării comuniste, de a demonstra justețea principiilor sale de politică externă, de a folosi o tribună cât mai largă pentru promovarea acestora și, implicit, pentru criticarea mai mult sau mai puțin directă a sovieticilor, a dus la necesitatea de a se abate de la această poziție. Participarea românilor la pregătirea Consfătuirii și la lucrările propriu-zise ale acesteia a fost o dovadă clară că Bucureștiul a conștientizat cât de schimbătoare era situația pe teren și cât de impropriu era să aplici principiile *mot à mot*. Se pare că românii s-au ghidat mai degrabă de principiile machiavelice în pașii pe care i-au întreprins, în special de cel care susține ideea că scopul scuză mijloacele.

Conducerea de la București a depus eforturi considerabile să atingă concomitent două obiective majore: asigurarea intereselor naționale și ridicare prestigiului statului român și a conducerii sale la cote maxime. Din perspectiva noastră, stabilirea relațiilor diplomatice cu R.F.G. și refuzul de a defini Israelul drept stat agresor în contextul *Războiului de șase zile* pot fi interpretate, pornind de la acest deziderat. Diferența este că primul caz a fost planificat pas cu pas, iar al doilea s-a manifestat aproape spontan.

Contrar tuturor declarațiilor referitoare la inadmisibilitatea adoptării în cadrul Tratatului de la Varșovia a unor decizii care să fie obligatorii pentru statele-membre, sau care să direcționeze politica acestora, românii au făcut ei înșiși trimitere la un document adoptat în cadrul acestei organizații pentru a-și motiva decizia de a stabili relații diplomatice cu R.F.G. în ianuarie 1967. Acțiunea dată reprezintă o dovadă în plus pentru teza noastră că, în momentul în care interesele naționale și de prestigiu prevalau, românii se abăteau fie total, fie parțial de la cele statuate anterior.

Poziția adoptată de conducerea română în contextul escaladării situației în Orientul Mijlociu în iunie 1967 pornește, în opinia noastră, de la analiza lucidă a realității. Nici astăzi nu există o imagine exhaustivă a cauzelor care au dus la declanșarea ostilităților, de aceea încercarea de a aborda echidistant situația creată a fost o decizie care ne vorbește despre manifestare unei anumite maturități în analiza vieții internaționale care se manifesta la nivelul conducerii române.

Negocierea prevederilor viitorului tratat de neproliferare a pus R.S.R. față în față cu elementul clasic al Războiului Rece – consensul americano-sovietic nu era obiect de discuție. Bucureștiul însă era dispus să contracareze această practică prin înaintarea propriilor inițiative în privința unei probleme atât de importante. La fel ca în celelalte cazuri și de această dată poziția românilor avea la bază atât interese naționale, cât și intenția de a demonta hegemonia celor două superputeri chiar dacă statul român nu era deținător de arme nucleare.

Cererea acestora de a include în tratatul de neproliferare a prevederilor referitoare la dezarmarea generală erau exagerate, deoarece neproliferarea era doar unul dintre aspectele dezarmării. În același timp, având în vedere că românii cereau cu insistență de la sovietici brevete

pentru a fabrica arme și chiar avioane de luptă, conchidem că multe dintre cererile românilor erau impregnate cu duplicitate. Totuși, reprezentanții României, dar și ai altor state aveau perfectă dreptate când solicitau ca statele nucleare să le ofere garanții că nu vor fi supuse unui atac nuclear din moment ce nu dispunea de această armă. Actualitatea unei asemenea prevederi a devenit una stringentă în ziua de azi în contextul Războiului ruso-ucrainean, declanșat la 24 februarie 2022.

Evenimentele legate de *Primăvara de la Praga* au focusat atenția românilor la propria situație internă, dar și la natura relațiilor dintre statele-membre ale Tratatului de la Varșovia. Din punctul nostru de vedere condamnarea intervenției militare în Cehoslovacia a celor cinci state-membre ale acestei organizații a pornit de la interese pur pragmatice. Nicolae Ceaușescu nu și-ar fi riscat niciodată funcția pentru a-i critica pe sovietici dacă nu ar fi fost sigur că aceștia din urmă nu aveau să recurgă la această măsură. În schimb, prin critica dură adusă, în mod special, sovieticilor, artizanii intervenției, liderul român a acumulat un capital politic intern și extern enorm. Acest capital politic a reprezentat sursa care a alimentat economia românească în următorii ani.

Totodată, în acest context a ieșit la iveală o altă trăsătură a politici conducerii române, susținută fervent de către Ceaușescu. Ne referim la construirea relațiilor bune atât cu lumea capitalistă, cât și cu cea socialistă, adică principiul coexistenței pașnice. Bucureștiul a încercat mereu să aibă câteva opțiuni pe care le putea lua în calcul și care ofereau spațiu de manevră în cazul în care una dintre ele crea dificultăți. Economia românească, încă dependentă de cea sovietică, nu se putea dezvolta fără sprijinul U.R.S.S.. De aceea, conducerea română nu a ezitat să redreseze relațiile cu sovieticii.

Documentele de care dispunem la acest moment, precum și analiza critică a pașilor întreprinși de conducerea română, ne-au adus la concluzia că în august 1968 nu a existat un pericol de intervenție militară în România. Intenționat sau nu, este cert că românii au tras foloase de pe urma acestor zvonuri. De această dată poziția de potențială victimă a unei agresiune aducea dividende în plus, augmentându-le pe cele câștigate prin critica adusă intervenției din Cehoslovacia.

Sovieticii nu au fost deranjați atât de mult de *Declarația din aprilie 1964* în sine, cât de încăpățânarea cu care românii puneau în practică prevederile ei. Moscova percepea fiecare acțiune de politică externă a românilor care contravenea intereselor sale ca fiind îndreptată împotriva ei. Într-o oarecare măsură așa și era, dar au prevalat întotdeauna interesele naționale ale românilor. Faptul că acestea se ciocneau de cele ale sovieticilor și, în așa fel, era contestat dreptul sovieticilor de a-și impune mereu punctul de vedere, era un bonus pe care românii l-au valorificat din plin.

Încercarea sovieticilor de a soluționa problemele delicate din relațiile lor cu românii prin intermediul tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală româno-sovietic a eșuat. Incluziunea prevederilor referitoare la obligațiile militare ale românilor în caz că U.R.S.S. ar fi fost atacată de orice stat din lume, inclusiv R.P. Chineză, s-au dovedit o utopie, deoarece, după al Doilea Război Mondial, în contextul prezenței armei nucleare în dotarea acestor state, o coliziune între marile puteri era practic imposibilă. În schimb, românii au inclus în noul tratat formularea care le permitea să continue să aibă o poziție distinctă în privința problemelor de politică externă ori de câte ori considerau necesar.

Bibliografie

Izvoare inedite:

AMAE, Problema 20E/1967. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Notele de convorbire ale diplomaților ambasadei U.R.S.S. din București la M.A.E.”, 1967;

Ibidem, Problema 20/1968. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Proiecte plan muncă; Raportul general al Ambasadei României la Moscova și răspunsul la raport”, Vol. I, februarie-mai 1968;

Ibidem, Problema 20E/1968. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Notele de convorbire ale diplomaților ambasadei U.R.S.S. la București”, 1968;

Ibidem, Problema 20/1969. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Raportul general al Ambasadei române la Moscova; Proiect plan obiective pe anul 1970; Răspuns la raport; Aprecieri despre munca ambasadei”, ianuarie-noiembrie 1969;

Ibidem, Problema 20/E/1970. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Notele de audiență a diplomaților sovietici la București”, ianuarie-decembrie 1970;

Ibidem, Problema 220/1965. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nr. 2 referitor la „Materiale primite de la Ambasada R.S.R.-Moscova și note de serviciu către și de la diferite direcții din M.A.E. referitor la vizita delegației de partid și guvernamentale a R.S. România”, septembrie 1965;

Ibidem, Problema 220/1965. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nr. 3 referitor la „Documentar sumar privind situația internă și externă a U.R.S.S.. Materiale folosite cu ocazia vizitei delegației de partid și guvernamentale a R.S. România în U.R.S.S.”, septembrie 1965;

Ibidem, Problema 220/1965. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nr. 7 referitor la „Diverse materiale documentare referitoare la vizita delegației de partid și guvernamentale a R.S. România în U.R.S.S.”, septembrie 1965;

Ibidem, Problema 220/1965. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Relațiile politice ale U.R.S.S. cu diferite state în cursul anului 1965, A-I.”, Vol. I, 1965,

Ibidem, Problema 220/1966. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nr. 97 referitor la „Informări privind unele probleme de politică externă a U.R.S.S. și relațiile politico-diplomatice ale U.R.S.S. cu alte state în cursul anului 1966”, 1966;

Ibidem, Problema 220/1966. U.R.S.S.-R.S.R., Direcția I-a Relații, Dosar nr. 101 referitor la „Relațiile politice și bilaterale dintre R.S. România și U.R.S.S. în anul 1966”, 1966;

Ibidem, Problema 220/1967. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Relațiile politico-diplomatice ale U.R.S.S. cu diferite state în cursul anului 1967”, 1.I.1967-31.VIII.1968;

Ibidem, Problema 220/1967. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Relațiile politice ale U.R.S.S. cu alte state în cursul anului 1967, A-C”, Vol. I, 1967;

Ibidem, Problema 220/1967. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Relațiile politice ale U.R.S.S. cu alte state în cursul anului 1967, L-Z” Vol. III;

Ibidem, Problema 220/1968. U.R.S.S., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Aspecte ale politicii externe a U.R.S.S.”, martie-decembrie 1968;

Ibidem, Problema 220/1968. U.R.S.S.-Cehoslovacia, Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Relațiile sovieto-cehoslovace”, februarie-decembrie 1968,

Ibidem, Problema 220/1968. U.R.S.S.-Franța, Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Relațiile sovieto-franceze”, ianuarie-decembrie 1968;

Ibidem, Problema 220/1968. U.R.S.S.-România, Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Vizita la Moscova a lui Vasile Șandru, adjunctul ministrului Afacerilor Externe”, decembrie 1968,

Ibidem, Problema 220/1969. U.R.S.S.-R.F.G., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Aspecte ale relațiilor politice între U.R.S.S. și R.F.G.”, ianuarie-septembrie 1969;

Ibidem, Problema 220/1969. U.R.S.S.-România, Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Aspecte ale relațiilor politice între U.R.S.S. și România”, Vol. I, ianuarie-mai 1969;

Ibidem, Problema 220/1969. U.R.S.S.-România, Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Aspecte ale relațiilor politice între U.R.S.S. și România”, Vol. II, aprilie-septembrie 1969;

Ibidem, Problema 220/1970. U.R.S.S.-R.F.G., Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Aspecte ale relațiilor politice între U.R.S.S. și R.F.G., Semnarea tratatului sovieto-vest-german (12 august 1970)”, Vol. II-ultimul, ianuarie-decembrie 1970;

Ibidem, Problema 220/1970. U.R.S.S.-România, Direcția I-a Relații, Dosar nenumărat referitor la „Semnarea noului tratat româno-sovietic de prietenie, colaborare și asistență mutuală”, Vol. I, 7 iulie 1970.

ANIC, Fond C.C. al P.C.R., Secția Cancelarie:

Dosar nr. 1/1965; 14/1965; 15/1965; 23/1965; 124/1965; 223/1965;

Dosar nr. 7/1966; 77/1966; 140/1966;

Dosar nr. 4/1967; 7/1967; 11/1967; 12/1967; 21/1967; 26/1967; 43/1967; 52/1967; 53/1967; 55/1967; 70/1967; 88/1967; 90/1967; 98/1967; 131/1967; 144/1967; 156/1967; 175/1967, 179/1967; 189/1967;

Dosar nr. 2/1968; 10/1968; 12/1968; 18/1968; 21/1968; 29/1968; 30/1968; 31/1968; 34/1968; 43/1968; 47/1968; 61/1968; 74/1968; 87/1968; 91/1968; 94/1968; 120/1968; 129/1968; 131/1968; 133/1968; 135/1968; 138/1968; 139/1968; 141/1968; 166/1968; 175/1968; 180/1968, 211/1968; 249/1968;

Dosar nr. 54/1969; 65/1969; 75/1969; 77/1969; 91/1969; 105/1969; 140/1969; 151/1969;

Dosar nr. 3/1970; 17/1970; 75/1970; 76/1970; 110/1970;

Ibidem, Fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe:

Dosar nr. 1/1965; 15/1965; 28/1965; 38/1965 Vol. I;

Dosar nr. 3/1966; 16/1966; 19/1966; 32/1966; 48/1966; 56/1966; 72/1966; 77/1966; 94/1966 Vol. I; 94/1966, Vol. II; 95/1966; 103/1966; 118/1966; 129/1966; 138/1966; 158/1966; 172/1966; 181/1966;

Dosar nr. 4/1967; 5/1967; 14/1967; 15/1967; 16/1967; 26/1967; 32/1967; 43/1967; 68/1967; 70/1967; 74/1967; 75/1967; 92/1967; 101/1967; 102/1967; 113/1967; 114/1967;

Dosar nr. 8/1968; 9/1968; 11/1968; 31/1968; 33/1968; 37/1968; 38/1968; 43/1968; 46/1968; 51/1968; 94/1968; 100/1968; 103/1968; 107/1968; 111/1968; 114/1968; 116/1968; 118/1968; 128/1968; 133/1968; 163/1968; 182/1968;

Dosar nr. 7/1969; 25/1969; 39/1969; 51/1969; 52/1969; 78/1969; 100/1969; 158/1969;

Dosar nr. 3/1970; 19/1970; 38/1970; 55/1970; 103/1970;

Ibidem, Fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe Nicolae Ceaușescu:

Dosar nr. 3U/Vol. I.; 3U/Vol. II.

RGANI, F. 2, op. 3, d. 110.
Ibidem, F. 5, op. 49, d. 788, 790.
Ibidem, F. 5, op. 58, d. 238.
Ibidem, F. 5, op. 59, d. 309.
Ibidem, F. 5, op. 60, d. 335, 336, 337, 338, 340 341, 342.
Ibidem, F. 5, op. 61, d. 400, 401, 402, 404, 405,
Ibidem, F. 5, op. 62, d. 400, 401, 402, 404, 406, 407, 408, 409, 410.
Ibidem, F. 10, op. 1, d. 214, 217, 218, 220, 226, 227, 229, 235, 236, 239, 241, 246, 247, 254, 255,
275, 280, 282, 283, 284, 289, 290, 292, 309, 311, 318, 410, 412, 450,
Ibidem, F. 10, op. 3, d. 26, 30, 31, 33, 34, 46, 53, 61.
Ibidem, F. 81, op. 1, d. 356.
Ibidem, F. 82, op. 1, d. 27.

Izvoare editate:

Anton, Mioara, Chiper, Ioan, *Instaurarea regimului Ceaușescu, Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*, București, I.N.S.T., Institutul român de studii internaționale „Nicolae Titulescu”, 2003.
Berindei, Mihnea, Dobrin, Dorin, Goșu, Armand (editori), *Istoria Comunismului din România vol. II: Documente, Nicolae Ceaușescu*, Iași, Editura Polirom, 2012.
Budura, Romulus Ioan, (coord.), *Politica independentă a României în relațiile româno-chineze. 1954-1975. Documente*, București, Arhivele Naționale ale României, 2008.
Idem, *Relațiile româno-chineze, 1880-1974. Documente*, București, Ministerul Afacerilor Externe, Arhivele Naționale, 2008.
Ceaușescu, Nicolae, Idem, *Expunere cu privire la consfăturile din 4-7 iulie ținute la București*, Editura Politică, București, 1966.
Idem, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste, rapoarte, cuvântări, articole (ianuarie 1968-martie 1969)*, București, Editura Politică, 1969.
Idem, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, Rapoarte, cuvântări, articole, Aprilie 1969-iunie 1970*, Editura Politică, București, 1970.

„Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964”, Editura Politică, București, 1964.

„Declarația Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României” în *Principiile de bază ale politicii externe a României*, București, Editura Politică, 1968.

Ecobescu, Nicolae, Bădescu, Paraschiva, (ed.), *Corneliu Mănescu, Ministru de Externe al României, Președinte al Adunării Generale a ONU, Sesiunea a XXII-a, 19 septembrie 1967-23 septembrie 1968, Documente, volumul 9*, București, Editura Fundația Europeană Titulescu, 2017.

Iorga, Lucica, „Regimul Ceaușescu văzut din interior. Convorbirile purtate de Vasile Malinschi, Guvernatorul Băncii Naționale a RSR, cu diplomații sovietici de la București (1965-1976) (I)”, în *Archiva Moldaviæ*, vol. XI (2019), Iași, 2019, p. 341-343.

Idem, „«Prietenia noastră este veșnică și indestructibilă», Stenograma discuției lui Emil Bodnăraș la Moscova, 10 mai 1965”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2/2019, București, I.N.S.T., p. 239-254.

LaFantasie, Glenn W., Miller, James E. (ed.) *FRUS, 1964-1968, volume XVII, Eastern Europe*, Washington, United States Government Printing Office, 1996.

Miller, James E., Selvage, Douglas E., Van Hook, Laurie, (ed.), *FRUS, 1969-1976, volume XXIX, Eastern Europe, Eastern Mediterranean, 1969-1972*, Washington, United States Government Printing Office, 2007.

Pelikán, Jiří (ed.). *The Secret Vysocany Congress: Proceedings and Documents of the Extraordinary Fourteenth Congress of the Communist Party of Czechoslovakia, 22 August 1968*, New York, St. Martin's Press, 1972.

Public papers of the Presidents of the United States: Lyndon B. Johnson, containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President, 1968-1969, book II – July 1, 1968 to January 20, 1969, Washington, United States Government Printing Office, 1970.

România-Republica Federală Germania. Începutul relațiilor diplomatice, vol. I., 1966-1967, Claudiu Florian, Dumitru Preda, Ottmar Trașcă (ed.), Editura Enciclopedică, București, 2009.

Stanciu, Cezar (ed.), *Documente fundamentale ale regimului comunist din România (1948-1989)*, pref. de Silviu Miloiu, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

Idem, *Prietenul de la Belgrad. Întâlnirile Ceaușescu-Tito (1966-1970). Documente*, prefață de Silviu Miloiu, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.

Tomilina, N. G., Karner, Stefan (ed.), *„Prajskaia Vesna” i mejdunarodnii krizis 1968 goda: dokumenti* („Primăvara de la Praga” și criza internațională din anul 1968: documente), Moscova, Editura „Mejdunarodnii Fond Democratia”, 2010.

Vstrechi i peregovoryi na vyisshem urovne rukovoditeley SSSR i Yugoslavii v 1946-1980 gg. Tom vtoroy 1964-1980 (Întâlniri și negocieri la nivel înalt între conducerea U.R.S.S. și a Iugoslaviei în anii 1946-1980, Volumul 2), M. Miloșevici, V. P. Tarasov, N. G. Tomilina (ed.), Fondul Internațional „Democrația”, Colecția Rusia, Secolul al XX-lea, Seria Documente, Moscova, 2017.

Presă:

„Le Monde”, 1968.

„Pravda”, 1965, 1967, 1968.

„Scînteia”, 1967, 1970.

„The New York Times”, 1968.

Memorii, autobiografii, interviuri, jurnale:

Betea, Lavinia, *Convorbiri neterminate: Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iași, 2001.

Eadem, *Partea lor de adevăr. Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri. Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României. Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu*, București, Editura Compania, 2008.

Dobrânin, Anatoli F., *Sugubo Doveritelino. Posol v Vashingtone pri șesti prezidentah SȘA. 1962-1986 gg. (Strict confidențial. Ambasador la Washington în timpul a șase președinți ai S.U.A. 1962-1986)*, Moscova, Editura „Tentrpoligraf”, 2016.

Hochman, Jiri (ed.), *Hope dies last, The Autobiography of Alexander Dubcek*, New York, Kodansha International, 1993.

Malița, Mircea, *Tablouri din Războiul Rece, Memorii ale unui diplomat român*, București, Editura C.H. Beck, 2007.

Naumkin, V.V, (ed.), *Blijnevostocinii konflikt, 1957-1967, Iz dokumentov Arhiva Vneșnei Politiki Rossiiskoi Federații (Criza din Orientul Mijlociu, 1957-1967. Din documentele Arhivei de Politică Externă a Federației Ruse)*, Moscova, Fondul internațional „Democrația” și Yale University Press, 2003.

Niculescu-Mizil, Paul, *De la Comintern la comunism național. Despre Consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești, Moscova, 1969*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2001.

„Ot Hruščiova do Gorbaciova. Iz dnevnika cerezvičianogo i polnomocinogo posla, zamestitelea ministra inostranîh del SSSR V. S. Semenova (De la Hrușciiov la Gorbaciiov. Din jurnalul ambasadorului extraordinar și plenipotențiar, adjunctul Ministrului Afacerilor Externe al U.R.S.S., V. S. Semeonov)”, în *Novaia i noveișiaia istoria*, nr. 3, 2004, Moscova, RAN, Editura Nauka.

Otu, Petre, *1967: Războiul de șase zile și conclavul comunist de la Moscova. Ceaușescu, rebelul din Tratatul de la Varșovia*, în „Dosarele istoriei”, nr. 10(15), 1997, pp. 35-50.

Șelest, P. E., ... *Da ne sudimî budete. Dnevnikovîe zapisi, vospominania clena Politburo ŢK KPSS (... Și nu veți fi judecați. Însemnări zilnice, amintiri ale membrului Biroului Politc al C.C. al P.C.U.S.)*, Moscova, Editura „Orighinal”, 1995.

Šik, Ota, *Vesennee vozrozhdenie—illyuzii i deystvitelnost (Primăvara renașterii – iluzii și realitate)*, trad. din limba cehă și cuvânt introductiv de R. N. Evstigneeva, Moscova, Editura Progres, 1991.

Instrumente de lucru:

Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century, New York, M.E. Sharpe Inc., 2008.

Dobre, Florica, (coord.), *Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1989, Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

Giurescu, Dinu C. (coord.), *Istoria României în date*, București, Editura Enciclopedică, 2010.

Nedelea, Marin, *Istoria României în date 1940-1995*, București, Editura Niculescu SRL, 1997.

Lucrări generale:

Besançon, Alain, *Sfânta Rusie*, trad. de Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 2013.

Constantiniu, Laurențiu *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității*, cuvânt înainte de acad. Dinu C. Giurescu, București, Editura Corint, 2010.

Gromâko, A. A., Ponomariov, B. N (red.), *Istoria vneșnei politike SSSR: v 2-h tomah, tom 2 (Istoria politicii externe a U.R.S.S.: în două volume, vol. 2)*, ed. a 4-a, adăug. și rev., Moscova, Editura Nauka (Știința), 1981.

Lache, Ștefan, *România în relațiile internaționale. 1939-2006*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 2007.

Marples, David R., *Rusia în secolul XX*, trad. de Mihai-Dan Pavelescu, București, Editura Meteor-Press, 2014.

Mongrenier, Jean-Sylvestre, *Rusia amenință oare Occidentul?*, trad. de Alexandru Șiclovan, București, Editura Cartier, 2010.

Raport final al Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, București 2006, p. 103 (PDF). Arhivat din original (PDF) la 4 iulie 2007. Accesat la adresa https://web.archive.org/web/20070704054840/http://www.ziaruldeiasi.ro/files/fstore/z_is/static/pages/Raport.pdf, în 6 februarie 2023.

Scurtu, Ioan, *Istoria contemporană a României (1918-2007)*, Editura Fundația României de mâine, București, 2007.

Vsemirnaia istoriia s drevneișih vremeon po koneț XX veka (Istoria mondială din cele mai vechi timpuri până la sfârșitul secolului al XX-lea), Moscova, Editura „AST-LTD”, 2000.

Wenger, Andreas, Mastny, Vojtech, Nuenlist, Christian (ed.), *Origins of the European Security System The Helsinki process revisited, 1965–75*, London, Routledge, 2008.

Lucrări speciale:

Anton, Mioara, *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, Institutul Național pentru studiul Totalitarismului (în continuare I.N.S.T.), București, 2007.

Eadem, *Miza unei dizidențe. Relațiile româno-sovietice și criza din Orientul Mijlociu. Iunie 1967*, în „Revista istorică”, tom XVIII, nr. 3-4, București, Editura Academiei Române, 2007.

Eadem, „Prima confruntare Brejnev-Ceaușescu, Moscova: septembrie 1965”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2/2001, p. 194-204.

Eadem, „Un episod controversat: Stabilirea relațiilor diplomatice româno-vest-germane, 31 ianuarie 1967”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2/2008, București, I.N.S.T., p. 171-183.

Eadem, „După invazie: România în umbra «doctrinei Brejnev», septembrie-octombrie 1968”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2008, București, I.N.S.T., p. 189-202.

Betea, Lavinia, (coord.), Mihai, Florin-Răzvan, Țiu, Ilarion, *21 august 1968 Apoteoza lui Ceaușescu, ed. a II-a*, București, Editura Corint Books, 2018.

Buga, Vasile, *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno-sovietice 1965-1989*, pref. de Radu Ciuceanu, I.N.S.T., București, 2013.

Idem, *Sub lupa Moscovei. Politica externă a României, 1965-1989*, I.N.S.T., 2015.

- Burakowski, Adam, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților*, trad. de Vasile Moga, Iași, Editura Polirom, 2011.
- Calafeteanu, Ion, Cornescu-Coren, Alexandru, *România și criza din Orientul Mijlociu (1965-1971)*, București, Editura SEMPRES, 2002.
- Cătănuș, Ana-Maria, „Tensiuni în relațiile româno-sovietice în anul «Primăverii de la Praga»”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2/2006, București, I.N.S.T., p. 227-237.
- Dan Cătănuș, Dan, *Evoluția relațiilor sovieto-chineze după Congresul al XX-lea al PCUS, I*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 1-2/2007, I.N.S.T., București, 2007, pp. 56-69.
- Idem, *Evoluția relațiilor sovieto-chineze după Congresul al XX-lea al PCUS, II*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 3-4/2007, I.N.S.T., București, 2007, pp. 69-84
- Idem, *România și „Primăvara de la Praga”*, București, I.N.S.T., 2005.
- Croitor, Mihai, *În umbra Kremlinului, Gheorghe Gheorghiu-Dej și geneza Declarației din Aprilie 1964*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2012.
- Friz, Ermarht, *Internationalism, Security and Legitimacy: The Challenge to Soviet Interests in East Europe, 1964-1968*, Memorandum RM-5909-PR, The RAND Corporation, Santa Monica, martie 1969, pp. 37-38.
- Gabanyi, Annelu Ute, *Stabilirea relațiilor diplomatice între Republica Federală a Germaniei și România în anul 1967*, în volumul *România. Supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, vol. 3, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.
- Gladîșeva, A. S., „Poziția Rumîniei pe voprosu nerasprostanenia iadernogo orujia (1955-1968) (Poziția României față de problema neproliferării armelor nucleare (1955-1968))”, în *Slavianovedenie*, nr. 5/2018, Moscova, RAN, pp. 60-73.
- Douglas, Selvage, *Poland, the GDR and the «Ulbricht Doctrine»*, în *Ideology, politics and diplomacy in East Central Europe*, ed. By M.B.B. Biskupski, University of Rochester Press, New York, 2003, p. 233.
- Gribkov, A. I., *Sudiba Varshavskogo Dogovora, Vospominania, dokumentî, faktî (Destinul Tratatului de la Varșovia, Amintiri, documente, fapte)*, Moscova, Editura „Russkaia kniga”, 1998.
- Hruby, Peter, *Fools and heroes, The Changing Role of Communist Intellectuals in Czechoslovakia*, Oxford, Pergamon Press, 1980.
- Israelean, V. L., „105-e veto Sovetskogo Soiuzu (Cel de-al 105-lea veto al Uniunii Sovietice)”, în *Mejdunarodnaia Jizni/The International Affairs*, Moscova, nr. 10, 1990, p. 125-126.
- Jones, Robert A., *The Soviet Concept of „Limited Sovereignty” from Lenin to Gorbachev: The Brezhnev Doctrine*, Palgrave Macmillan UK, 1990

- Kamm, Henry, „Warsaw Pact Nations Open Conference in Sofia, Rift Between Rumanians and Other Believed Key Issue of Hight-Level Parley”, în „The New York Times”, New York, 7 martie 1968, p. 19.
- King, Robert R., *România și securitatea europeană*, în volumul *România. Supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii războiului rece*, vol. 4, Nicolae Ecobescu (coord.), Fundația Europeană Titulescu, București, 2014.
- Latîș, M. V., „Prazhskaya vesna” 1968 g. i reaktsiya Kremlya („Primăvara de la Praga” din anul 1968 și reacția Kremlinului), Moscova, 1998.
- Malița, Mircea, Giurescu, Dinu C., *Zid de pace, turnuri de frăție: deceniul deschiderii: 1962-1972*, București, Editura Compania, 2011.
- Măță, Dan Constantin, *Relațiile franco-române în perioada 1964-1968. Dialog în anii destinderii*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2011.
- Musatov, V. L., *Predvesniki buri. Politiceskie krizisî v Vostocinoi Evrope. 1956-1981 (Vestitorii furtunii. Crizele politice din Europa de Est. 1956-1981)*, Moscova, Editura „Naucinaia Kniga”, 1996.
- Idem, „Vengria i Rumînia: dva vzgleada na «Prajskuiu vesnu» (Ungaria și România: două puncte de vedere față de «Primăvara de la Praga»”, în G. P. Murașko, T. V. Volokitina, A. S. Stîkalin (ed.), *1968 god, „Prajaskaia vesna” (Istoriceskaia retrospektiva: sbornik statei) (Anul 1968, „Primăvara de la Praga” (Retrospectivă istorică: culegere de articole))*, Moscova, ROSSPEN, 2010, p. 310-329.
- Nedelcu, Cristina, *Politica României față de problema palestiniană 1948-1979*, cuvânt înainte de Ioan Chiper, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2013.
- Niculescu-Mizil, Paul, *De la Comintern la Comunism Național, Despre Consfățuirea partidelor comuniste și muncitorești*, Moscova, 1969, București, Editura Evenimentul Românesc, 2001.
- Orlik, I., „Mirovoe soobșestvo i sobîtia v Cehoslovakii v 1968 g. (Comunitatea internațională și evenimentele din Cehoslovacia din anul 1968)”, în G. P. Murașko, T. V. Volokitina, A. S. Stîkalin (ed.), *op. cit.*, p. 183-203.
- Quimet, Matthew J., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, The University of North Carolina Press, 2003.
- Pațac, Filip, *Istoria comerțului și turismului*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2008.
- Pavelescu, Alina, „Charles de Gaulle și „marile ambiții” ale comuniștilor români, mai 1968”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2/2005, București, I.N.S.T., p. 191-208.
- Păiușan-Nuică, Cristina, *Relațiile româno-israeliene 1948-1978*, București, Editura Universitară, 2008.

Pokivailova, T. A., „V avguste 68-go... Reakția rumînskogo rukovodstva na sobîtia v Cehoslovakii (În august 68... Reacția conducerii române față de evenimentele din Cehoslovacia)”, în G. P. Murașko, T. V. Volokitina, A. S. Stîkalin (ed.), *op. cit.*, p. 298-309.

Porojan, Miora, Porojan, Ion *Obsesie și adevăr*, București, Editura Semne, 2006.

Retegan, Mihai, 1968. *Din primăvară până în toamnă*, Editura RAO, București, 2015.

Scumpieru, Ion, *133 de ani de relații România-Japonia*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2013.

Stanciu, Cezar *Moștenirea Cominternului. Comuniștii români și unitatea mișcării comuniste internaționale, 1967-1969, I*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 1-2/2012, Institutul Național pentru studiul Totalitarismului (în continuare I.N.S.T.), București, 2012.

Idem, *Moștenirea Cominternului. Comuniștii români și unitatea mișcării comuniste internaționale, 1967-1969, II*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 3-4/2012, I.N.S.T., București, 2012.

Idem, *Războiul nervilor*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011.

Stîkalin, A. S., „«Doctrina ogranichenogo suvereniteta» v vostochno-evropeiskoi politike SSSR i ee peresmotr (1956-1989 gg.) («Doctrina suveranității limitate» în politica est-europeană a U.R.S.S. și revizuirea acesteia (1956-1989)» în *Novoie Proșloe/The New Past*, Universitatea Federală din Sud, Rostov pe Don, nr. 3/2019, p. 60-79.

Tatu, Michel, „La France et la Roumanie vont créer une commission de coopération économique Troncotă, Cristian, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*, București, Editura Elion, 2003.

Turbăceanu, Aurel, *Arabii și relațiile româno-arabe*, București, Editura NICULESCU, 2010.

Ulunean, Ar.A, *Balkanskiy «Schit Sotsializma». Oboronnyaya politika Albanii, Bolgarii, Rumynii i Yugoslavii (seredina 50-h gg. – 1980 g) («Scutul socialismului» din Balcani. Politica de apărare a Albaniei, Bulgariei, României și Iugoslaviei (mijlocul anilor '50 – anul 1980))*, Universitatea Dmitri Pojarski, Moscova, 2013.

Watts, Larry, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, București, Editura RAO, 2012.

Zenkovich, N. A., *Vysshiiy ghegeneralitet v godi potreaseniy (Comandamentul suprem al armatei în anii zdruncinărilor)*, Moscova, Olma-press, 2005.

Surse internet:

<http://antology.igrunov.ru/70-s/memo/2000-words.html> (13.05.2020).

<https://history.state.gov/departmenthistory/people/rusk-david-dean> (21.03.2020).

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d163> (21.05.2020).

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d164> (21.05.2020).

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d169> (21.05.2020).

<https://moldova.europalibera.org/a/28449179.html> (15.04.2020).

<https://regnum.ru/news/polit/2491395.html> (13.04.2020).

<http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/21> (15.03.2020).

<http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/22> (27.05.2020).

https://russiaun.ru/ru/permanent_mission/istorija (24.04.2020).

http://shieldandsword.mozohin.ru/personnel/zaharov_n_s.htm (10.03.2020).

<https://stuki-druki.com/authors/Moskalenko-Kirill-marshal.php> (11.05.2020).

<https://undocs.org/S/INF/23/Rev.1> (15.05.2020).

<http://www.chinaembassy.org/rom/xw/t415018.htm> (05.05.2020).

<http://www.cncan.ro/assets/Legislatie/Tratate-acorduri-conventii/Tratate/Tratat-cu-privire-la-neproliferarea-armelor-nucleare.pdf> (27.05.2020).

<https://www.brandpedia.ru/brand-1355.html> (11.06.2020).

<https://www.britannica.com/biography/Carl-Gustaf-Emil-Mannerheim> (18.02.2020).

<https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/scandal-romano-sovietic-la-mormantul-maresalului> (17.02.2020).

<https://www.idr.ro/publicatii/Policy%20Brief%2039.pdf> (29.04.2020).

<http://www.ioanscurtu.ro/vizita-lui-zhou-enlai-in-romania-17-23-iunie-1966/> (05.05.2020).

https://www.lemonde.fr/archives/article/1968/03/07/apres-la-reunion-de-budapest_2505273_1819218.html (28.05.2020).

https://www.lemonde.fr/archives/article/1968/05/17/l-agence-p-a-p-confirme-le-deroulement-de-man-uvres-sovieto-polonaises_2503603_1819218.html (18.06.2020).

https://www.lemonde.fr/archives/article/1968/05/17/la-france-et-la-roumanie-vont-creer-une-commission-de-cooperation-economique-le-chef-de-l-etat-visite-craiova_3067209_1819218.html (18.06.2020).

<https://www.mae.ro/node/2015> (06.02.2020).

<http://www.mvk.kharkov.ua/page-konev.html?locale=ru> (11.05.2020).

<https://www.pametnaroda.cz/en/cisar-cestmir-1920> (13.04.2020).

<https://www.un.org/sg/en/content/u-thant> (04.03.2020).

<https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1968> (27.05.2020).

<http://xn--80afqtm.xn--p1ai/ob-arkhive.shtml> (05.02.2020).